

СОЛОВЕЙ ЯНІНА ГРИГОРІВНА

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології обдарованості, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м.Київ

РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТАНОВЛЕННІ МУЗИЧНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито можливості застосування потенціалу наукових підходів у реалізації цілеспрямованих впливів на процес становлення самостійності, охарактеризовано психологічні умови, які визначають стратегію розвитку самостійності як системної якості особистості майбутнього фахівця.

Розглянуто методологічні підходи серед яких акмеологічний підхід, який відображає закономірності саморозвитку особистості, чинники досягнення вершин професіоналізму, стимулів самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення, що забезпечують розвиток окремих компонентів самостійності. Зазначається, що у процесі реалізації механізмів «акме» важливими є наступні принципи: цілісність, єдність особистості і діяльності, безперервність і взаємообумовленість їх розвитку, активність особистості.

З'ясовано, що процес розвитку самостійності як системної якості особистості може бути керованим, якщо він реалізується як технологічний процес, що відповідає вимогам діагностичності, інтенсивності, відтворюваності, соціально-ігрової контекстності, моделювання професійних ситуацій, поєднання дидактичних, комунікативних і особистісно-сміслових функцій, суб'єктивності і вибірковості, ролі творчої індивідуальності студента.

Стверджується, що ключовою у розвитку самостійності є самодетермінація, яка означає відчуття свободи по відношенню як до сил зовнішнього оточення, так і до внутрішніх сил особистості. Самодетермінація забезпечує можливості здійснювати вибори, відчувати себе, а не стимули, або якісь інші сили, які можуть виступати детермінантами її самостійної поведінки.

Ключові слова: *обдарована особистість, музична діяльність, розвиток, цінності, особистісні цінності, емоційне переживання, внутрішня потреба*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Психологічне дослідження проблеми професійного становлення та ціннісних позицій обдарованої особистості розглядається як особлива форма активності людини у пошуках смислу життя та усвідомлення цінностей, що є для неї особисто значимими. Розуміння аксіогенезу описується як закономірний, полідетермінований процес розвитку ціннісно-сміислової сфери особистості в онтогенезі (О. Асмолов, М. Боришевський, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, С. Максименко). Г. Радчук відзначає, що в процесі аксіогенезу особистості провідну роль відіграє

самовизначення. Самовизначення, на її думку, виступає мотиваційно-вольовим ядром і результатом аксіогенезу, складним, водночас динамічним та стабільним станом суб'єкта, діяльнісним, рефлексивним та ціннісно-смісловим актом. При цьому успішність професійно-особистісного самовизначення фахівця визначається не тільки критеріями персоналізації – досягнення певного професійного статусу, а перш за все критеріями персоніфікації – ідентифікація себе з професією на основі вироблення індивідуального способу існування у ній.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. З.С. Карпенко звертається до проблеми цінностей у контексті тлумачення сутності аксіогенезу особистості. Аксіологічна психологія особистості – новітня царина персонологічних студій, суголосних сучасним науковим пошукам постнекласичних парадигмальних варіантів цілісного дослідження феномену особистості. Концепцію вперше запропоновано і досліджено Карпенко Зіновією Степанівною. Найвищими духовними цінностями, на її думку, є добро, краса і благо. Осягнення цих цінностей відбувається в процесі розвитку особистості як інтегрального суб'єкта духовно-психічної активності, що реалізується на п'яти рівнях функціонування: 1) відносно суб'єкта (біологічний індивід); 2) моносуб'єкта (су'єкт конкретної діяльності); 3) полісуб'єкта (особистість); 4) метасуб'єкта (індивідуальність); 5) абсолютного суб'єкта (універсальність). Саме на рівні абсолютного суб'єкта проявляється найвищий ступінь духовного розвитку людини.

На думку О.Л. Музики, позитивний досвід творчої діяльності, набутий у підлітковому віці, дистанційно обдаровану особистість від групи однолітків. Досягнутий нею успіх та визнання дорослими її здобутків у музичній діяльності знецінюються однолітками. О.Л. Музика виокремлює моральні та діяльнісні цінності обдарованої особистості, розглядає їх як результат інтеграції внаслідок рефлексії діяльнісних, емоційних та соціальних компонентів задоволення потреб. Ці цінності можуть протистояти цінностям контактного оточення, але не загальнолюдським цінностям.

У роботі А. Г. Здравомислова та В. А. Ядова цінності є важливим компонентом структури особистості, в них резюмується весь життєвий досвід накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Вони є віссю свідомості, навколо якої обертаються помисли і відчуття людини і з погляду якої розв'язується багато життєвих питань[14, с. 62-70].

Належне місце відведене цінностям і в гуманістичній теорії мотивації А. Маслоу, який зазначав, що ієрархія потреб особистості

вибудовується залежно від її цінностей та ідеалів, забезпечуючи її самоактуалізацію[9, с. 272].

Б.В. Зейгарнік розглядає цінності як основні одиниці особистості, які визначають головне і відносно постійне ставлення людини до світу, інших людей і до самої себе. Завдяки їм людина усвідомлює та приймає сенс свого життя[5, с. 169].

Одним із центральних понять теорії цінностей С. Л. Рубінштейна є ідеал. Ідеал людини, на його думку, - це випереджувальне втілення того, чим вона може стати. Це найкращі тенденції, які, втілюючись у образи, стають стимулом та регулятором її розвитку[11, с. 612].

Е. Шпрангер вважав, що кожна особистість відрізняється від інших системою домінуючих життєвих цінностей, і виокремлює типи [13, с. 364]:

За Д.О. Леонтьєвим, цінність як еталон поведінки, вироблений суспільною свідомістю, має три форми репрезентації. По-перше, цінність постає як суспільний ідеал – узагальнення уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя; по-друге, цінність має предметне втілення у вигляді витворі матеріальної і духовної культури або людських вчинків, що віддзеркалюють певні ціннісні ідеали (етичні, естетичні, політичні, правові та ін.); по-третє, мотиваційні структури особистості і насамперед особистісні цінності, що є внутрішніми носіями соціальної регуляції, закорінені в структурі особистості.

Отже, особистісні цінності становлять базовий компонент особистості, визначають її спрямованість, яка втілюється в переконаннях, моральних позиціях і проявляється в соціальних відносинах, діяльності, спілкуванні та є джерелом індивідуальної мотивації.

Відповідно до визначеного дослідниками розуміння цінностей, можна виокремити такі основні їх функції у житті людини:

1. Когнітивна функція: вони виступають для індивіда як деякі критерії оцінки дійсності, зокрема, інших людей, а також і самого себе. У той же час індивід усвідомлює світ через призму цінностей, тобто цінності детермінують процес пізнання людиною соціального світу (А.М. Айламазьян [1, с. 123-130]).
2. Регулятивна функція: регулюють соціальну поведінку людей, визначають особливості і характер відносин особливості з навколишньою дійсністю, є основою вибору (Д.О. Леонтьєв [8, с. 64]).
3. Мотиваційна функція: цінності виступають як утворення мотиваційної сфери. Являючи собою деякі ідеальні цілі до яких прагне індивід, вони активізують та спрямовують поведінку, діяльність людини (В.О. Ядов [14, с. 62-70]).

Підсумовуючи представлені вище міркування, можна констатувати що цінності визначають центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст її активності, загальний підхід до світу й самого себе, визначають зміст і напрямок позиції особистості, її поведінки і вчинки.

Формулювання цілей і постановки завдань статті. Визначити роль особистісних цінностей у становленні музично обдарованої особистості. Розкрити основні функції цінностей, які впливають на життя та розвиток музичного дарування.

Виклад методики і результатів досліджень. Дослідниками визначений достатньо широкий спектр функцій цінностей, необхідних для життя людини. Але нас цікавлять цінності музично обдарованої особистості які мають свої відмінності. А саме цінності – фактор, який не тільки впливає на діяльність, але й має вплив на емоційну сферу обдарованої особистості, на такий її елемент, як переживання. Ці наукові погляди надихають нас на дослідження цінностей музично обдарованої особистості. Під музичною обдарованістю розуміють якісно своєрідне поєднання здібностей, від яких залежить можливість успішного заняття музичною діяльністю. Це - здібність “омузичненого” сприйняття й бачення світу, коли всі враження від навколишньої дійсності в людині, що володіє цією властивістю, мають тенденцію до переживання у формі музичних образів. Подібне сприйняття життя завжди пов’язане з наявністю в людини специфічних здібностей. Крім того, музична обдарованість, на думку Б.М. Теплова, будучи складною структурою, залежить не тільки від поєднання загальних і спеціальних здібностей, але й від якісної своєрідності цього комплексу. До загальних моментів музичної обдарованості Б.М. Теплов відносить силу, багатство й ініціативність уяви, достаток зорових образів, стійкість творчої уваги й інші особливості людини. Спеціальні музичні здібності в якісно своєрідному сполученні він називає музикальністю, і ділить їх на основні (без яких музична діяльність неможлива) і неосновні (що мають великий вплив на протікання деяких її видів). Головний показник музикальності, по Б.М. Теплову, - емоційна чуйність до музики: переживання музики, як вираження деякого змісту; і чим більше людина чує у звуках, тим більше вона музична. Музичне переживання – по суті – емоційне переживання, і інакше як емоційним шляхом не можна зрозуміти зміст музики [12, с. 42-222].

Категорія переживання, як “одиниця” аналізу психіки, була введена у вітчизняну психологію Л.С. Виготським, подібно тому, як пізніше дія стала одиницею аналізу діяльності [3, с. 344]. На думку Л.Л. Бочкарьова, особливо велике значення дослідження цієї категорії на матеріалі

художньої діяльності, тому що специфічним предметом мистецтва є відбиття найскладного різноманіття й динаміки людських переживань. Він відзначає, що мистецтво являє собою одну з вищих специфічних форм реалізації людських потреб у переживаннях. При цьому процес переживання не тільки є однією з операціональних складових діяльності, але й у деяких випадках виражає сутність самої діяльності, наприклад, музично-слухової [2, с. 352] (рис. 1).

Рис.1. Основні особливості музично обдарованої особистості

Ми провели 5 інтерв'ю з музично обдарованими людьми, становлення яких відбулось в музичній діяльності. Це такі професії, як індивідуальні вокальні виконавці та диригенти. Ціллю нашого дослідження було визначити, які ж цінності об'єднують цих людей. Незважаючи на те, що досліджуванні з дуже різними долями, майже всі називали музичну діяльність смислом їхнього життя, змогою розкрити свої внутрішні переживання за допомогою музики. Ще дуже трепетно і з задоволенням розповідали про значення сімейних цінностей в їхньому житті. З великою вдячністю та добротою згадують своїх вчителів, поради яких живуть в їхній пам'яті. Враховуючи відповіді, можна визначити, що цінності та ціннісні орієнтації можуть розглядатися, як духовні потреби самої музично обдарованої особистості, коли деякі цінності “інтериоризовані” (перевтілені у внутрішній стан особистості) та виступають як бажання, інтереси (рис.2).

Аналізуючи відповідну літературу з даної проблеми, власні дослідження, ми дійшли до висновку, що основою музичної обдарованості як складного утворення музичних здібностей є такий стан нервово-психічної організації індивіда, його спрямованості, що робить усю психіку людини “музичною”. Ми вживаємо термін “звукообразність” сприйняття та мислення в тому розумінні, що дитині чи дорослій людині музичний образ “зрозумілий” для її переживання без будь-якого пояснення. Тобто звукова інформація для неї виступає в ролі емоційної інформації (яка не

потребує перекладу на вербальну сферу, асоціації тощо, яка за звичай починається словами “уяви собі...” і ін.).

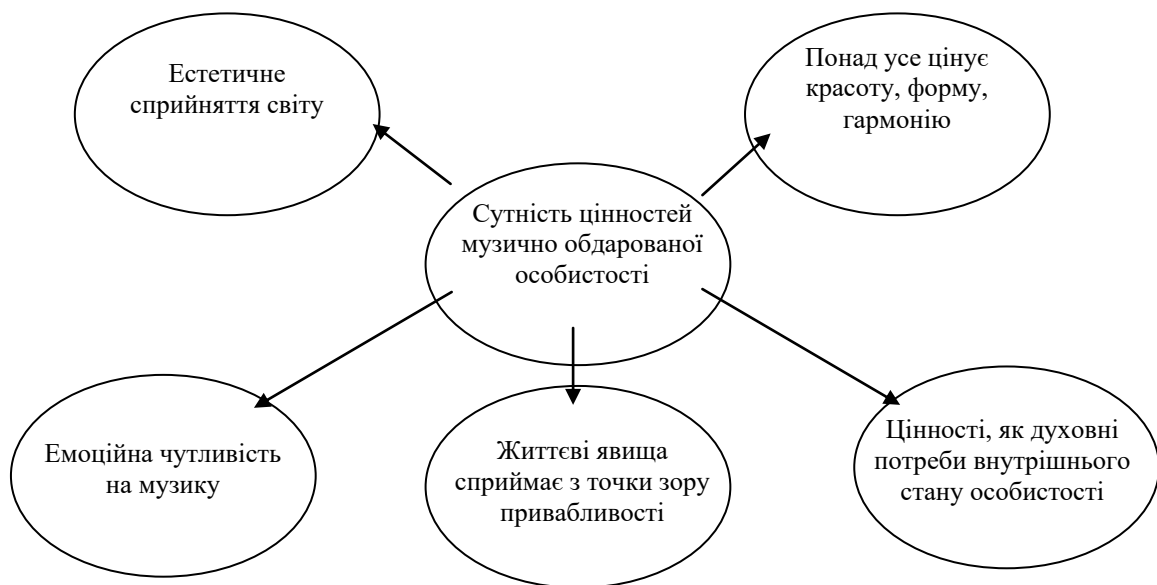

Рис.2. Сутність цінностей музично обдарованої особистості

Тобто музичне переживання є суб’єктивним. Чим більше можливість сприйняття музичного образу пов’язане із порівняннями, асоціаціями тощо, тим менше воно пов’язане, з емоційним переживанням саме музичного образу. Коли розглядається питання музичної обдарованості, то чомусь обходять особливості музичного мислення. Якщо ж вивчають його, то з позиції асоціативності (Г. Костюк, Г. Кечхуашвілі і ін.). Автори стверджують, що музичне мислення в своїй основі – є асоціативним: що для більш глибокого переживання та “розуміння” музичного образу необхідний великий асоціативний досвід. Чим він багатший, тим більше можливостей до сприймання та переживання музики.

Функція переживань полягає в тому, що вони сигналізують про особистісний зміст того, що відбувається, про психічне явище, що стало подією внутрішнього життя особистості. Музичне переживання виникає в результаті інтуїтивного усвідомлення структурних відносин елементів музичної форми в їх гармонійній цілісності. Структура переживання: емоційно-енергетичний рівень, пов’язаний зі здійсненням діяльності, і емоційно-змістовим, пов’язаний зі змістом музичного твору [3, с. 344].

Б.М. Теплов одним з перших спробував з’ясувати, як впливають риси типу вищої нервової діяльності на якісні особливості структури здібностей. Учений показав, що слабкість нервових процесів – не тільки негативна, як звичайно передбачалося, але й позитивна якість нервової

системи, тому що це – наслідок її високої реактивності. Таким чином, особлива чутливість нервової системи може виступати як якийсь задаток, на основі якого будуть розвиватися здібності, пов'язані з такими видами діяльності, де потрібна висока реактивність, вразливість, тонкість щирсердечної організації [12, с. 42-222].

Як наступний етап у дослідженнях музичної обдарованості, можна визначити роботи Д.К. Кирнарської [7, с.47-57], що весь комплекс музикальності вважає недостатнім для характеристики структури музичної обдарованості. Вона відносить музикальність до основи, фундаменту музичної обдарованості й пропонує ввести в її структуру більш високі рівні, що базуються на основі цього фундаменту, і виведені нею із загальних для деяких видів людської діяльності особливостей. Гра на музичному інструменті – один із найбільш складних видів людської діяльності, який вимагає для своєї реалізації не тільки високої професійної майстерності, але й необхідних для оволодіння будь-якою складною діяльністю вольових зусиль і мотивації. Хоча наявність специфічних музичних здібностей у значній мірі визначає вибір музичної творчої діяльності як професії, крім здібностей необхідна достатньо сильна мотивація для прийняття рішення обрати музичну діяльність як постійний вид діяльності [7, с. 47-57].

Висновки і подальші перспективи досліджень. Враховуючи думки науковців та результати нашого дослідження можна зробити висновки, що для музично обдарованої особистості цінною є саме музична діяльність, яка з досвідом має вплив на емоційну сферу особистості, на такий її елемент як переживання. Цінності та ціннісні орієнтації можуть розглядатися, як духовні потреби самої музично обдарованої особистості, коли деякі цінності “інтериоризовані” (перевтілені у внутрішній стан особистості) та виступають як бажання, інтереси. У музикантів естетичне сприйняття світу. Понад усе вони цінують красоту, форму, гармонію, життєві ситуації сприймають з точки зору привабливості.

Подальші дослідження обраної проблеми ми пов'язуємо з з'ясуванням ціннісних впливів педагогів і контактного оточення на становлення музично обдарованої особистості.

Список використаних джерел

1. Айламазьян А.М. Выбор мотивов деятельности: теоретические аспекты проблемы и экспериментальное изучение / А.М. Айламазьян // Вопросы психологии. – 1990. - №4. – С.123-130.
2. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности / Л.Л. Бочкарев. – М.:ИП РАН, 1997. – 352 с.

3. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
4. Здібність, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / колективна монографія за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
5. Зейгарник Б.В. Очерки по психологии аномального развития личности / Б.В. Зейгарник, Б.С. Братусь. – М: Изд-во Моск. Ун-та, 1980. – 169 с.
6. Карпенко З.С. Ціннісні виміри індивідуальної свідомості / З.С. Карпенко // Методологічні і теоретичні проблеми психології: Хрестоматія / Упорядкування – З.С. Карпенко, І.М. Гоян. – Івано-Франківськ: Плай, 2000, - 128 с.
7. Кирнарская Д.К. Музыкально-языковая способность как компонент музыкальной одаренности. //Вопр. Психологии / Дарья Константиновна Кирнарская. – 1989. - №2. – С. 47-57.
8. Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 64 с.
9. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 272 с.
10. Музыка О.Л. Екзистенційні потреби і розвиток обдарованої особистості / О.Л. Музыка // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 6, Вип. 10. – С. 63-77.
11. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 612 с.
12. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Теплов Б.М. Избранные труды. В 2-х томах. Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – С. 42-222.
13. Шпрангер Э. Два вида психологии // История психологии (10-е – 30-е гг. Период открытого кризиса): Тексты. – 2-е изд. / Отв.ред.: П.Я. Гальперин, А.Н. Ждан. – М.: Изд-во Моск.унта, 1992. – 364 с.
14. Ядов В.А. Взаимосвязь ценностных ориентаций и социальных установок // Саморегуляция и прогнозирование социального поведения. – Л., М., 1979. – С. 62-70.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Ajlamaz'jan A.M. Vybory motivov dejatel'nosti: teoreticheskie aspekty problemy i jeksperimental'noe izuchenie / A.M. Ajlamaz'jan // Voprosy psihologii. – 1990. - №4. – S.123-130.
2. Bochkarev L.L. Psihologija muzykal'noj dejatel'nosti / L.L. Bochkarev. – М.:IP RAN, 1997. – 352 s.
3. Vygotskij L.S. Psihologija iskusstva / Pod red. M.G. Jaroshevskogo. – М.: Pedagogika, 1987. – 344 s.
4. Zdibnist', tvorchist', obdarovanist': teorija, metodika, rezul'tati doslidzhen' / kolektivna monografija za red. V.O. Moljako, O.L. Muziki. – Zhitomir: Ruta, 2006. – 320 s.
5. Zejgarnik B.V. Oчерki po psihologii anomal'nogo razvitija lichnosti / B.V. Zejgarnik, B.S. Bratus'. – М: Izd-vo Mosk. Un-ta, 1980. – 169 s.
6. Karpenko Z.S. Cinnisni vimiri individual'noї svidomosti / Z.S. Karpenko // Metodologichni i teoretichni problemi psihologii: Hrestomatija / Uporjadkuvannja – Z.S. Karpenko, I.M. Gojan. – Ivano-Frankivs'k: Plaj, 2000, - 128 s.
7. Kirnarskaja D.K. Muzykal'no-jazykovaja sposobnost' kak komponent muzykal'noj odarennosti. //Vopr. Psihologii / Dar'ja Konstantinovna Kirnarskaja. – 1989. - №2. – S. 47-57.

8. Leont'ev D.A. Oчерk psihologii lichnosti / Dmitrij Alekseevich Leont'ev. – M.: Smysl, 1997. – 64 s.
9. Maslou A. Po napravleniju k psihologii bytija / A. Maslou. – M.: Izd-vo JeKSMO-Press, 2002. – 272 s.
10. Muzika O.L. Ekzistencijni potrebi i rozvitok obdarovanoї osobistosti / O.L. Muzika // Aktual'ni problemi psihologii. – 2015. – T. 6, Vip. 10. – S. 63-77.
11. Rubinshtejn S.L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir / S.L. Rubinshtejn. – SPb.: Piter, 2003. – 612 s.
12. Teplov B.M. Psihologija muzykal'nyh sposibnostej // Teplov B.M. Izbrannye trudy. V 2-h tomah. T.1. – M.: Pedagogika, 1985. – S. 42-222.
13. Shpranger Je. Dva vida psihologii // Istorija psihologi (10-e – 30-e gg. Period otkrytogo krizisa): Teksty. – 2-e uzd. / Otv.red.: P.Ja. Gal'perin, A.N. Zhdan. – M.: Izd-vo Mosk.unta, 1992. – 364 s.
14. Jadov V.A. Vzaimosvjaz' cennostnyh orientacij i social'nyh ustanovok // Samoreguljacija i prognozirovanie social'nogo povedenija. – L., M., 1979. – S. 62-70.

Соловей Я.Г.

Роль личностных ценностей в становлении музыкально одаренной личности

В статье раскрыты возможности применения потенциала научных подходов в реализации целенаправленных воздействий на процесс становления самостоятельности, охарактеризованы психологические условия, которые определяют стратегию развития самостоятельности как системного качества личности будущего специалиста.

Рассмотрены методологические подходы среди которых акмеологический подход, который отражает закономерности саморазвития личности, факторы достижения вершин профессионализма, стимулов самовоспитания, самообразования, самосовершенствования, обеспечивают развитие отдельных компонентов самостоятельности. Отмечается, что в процессе реализации механизмов «акме» важны следующие принципы: целостность, единство личности и деятельности, непрерывность и взаимообусловленность их развития, активность личности.

Установлено, что процесс развития самостоятельности как системного качества личности может быть управляемым, если он реализуется как технологический процесс, соответствующий требованиям диагностичности, интенсивности, воспроизводимости, социально-игровой контекстности, моделирование профессиональных ситуаций, сочетание дидактических, коммуникативных и личностно-смысловых функций, субъективности и избирательности, роли творческой индивидуальности студента.

Утверждается, что ключевой в развитии самостоятельности является самодетерминация, которая означает чувство свободы по отношению как к силам внешнего окружения, так и к внутренним сил личности. Самодетерминация обеспечивает возможности осуществлять выборы, чувствовать себя, а не стимулы, или какие-то другие силы, которые могут выступать детерминантами ее самостоятельного поведения.

Ключевые слова: *одаренная личность, музыкальная деятельность, развитие, ценности, личностные ценности, эмоциональное переживание, внутренняя потребность*

Solovey Y.G.

Theoretical and methodological approaches to understanding of the musically gifted personality values

This article shows the essence of the musically gifted personality. It identified the main functions of values, which affect the life and development of musical talent. It has been established that it is a musical work represents the musician's sphere of values, which affects the emotional sphere of personality, on the same element as the experience. The experience process is not only one of the operating components of musical activity, but expresses the essence of the activity itself, musical-auditory. Proved that values and the value orientations can be considered as the needs of the musically gifted person when some values, reincarnated in the internal state of the individual, and act as the desire and interests.

The musical activity is one of the highest specific forms of implementation of human needs in experience. The close relationship of the image, experience and expression determines not only the prominence of music and psychological states, but relatively thin reactivity hidden content, expression of movement. This characteristic is manifested in the ability to psychological transformation, delicate handling, vocal coordination, speech, locomotion the actors, musicians, in the creative liberty, specific musical intelligence.

The function of emotions is that they signal about the personal sense of what is happening, the mental phenomenon, that was an event of the inner life of the individual.

Keywords: *gifted personality, musical activities, development, values, personal values, emotional distress, internal demand.*